

ИБН ЖАРИР ТАБАРИЙ ТАФАККУРГА ЧОРЛОВЧИ ОЯТЛАР ТАФСИРИНИ БАЁН ЭТИШДА АСОСЛАНГАН ДАЛИЛЛАР

Нурали Мавланов
Ўзбекистон халқаро исломишунослик
академияси докторанти

Annotatsiya. Мақолада Ислом тафсир илмининг муҳим йўналишларидан бири сифатида Ибн Жарир ат-Табарийнинг (ваф. 923) “Жомий ал-баян ан таъвил оя ал-Қуръон” асари таҳлил қилинади. Асосий эътибор тафаккурга чорловчи оятларнинг шарҳига қаратилган бўлиб, муфассирнинг тафсир методологияси учта устунга – ваҳий, ривоят ва ақлий далилларга суянганлиги асослаб берилган. Мақолада Табарийнинг Қуръон оятларини изоҳлашда оят билан оятни тафсир қилиш, ҳадис ва саҳоба–тобеин ривоятларига таяниш, лугат ва араб адабиётидан фойдаланиш, шунингдек, ақлий ва мантикий мулоҳазаларни қўллаш усуллари кўрсатиб берилган. Хулосада Табарий тафсири Ислом илмлари ривожига тафаккур ва илм-фан уйғунлигини намоён этувчи тарихий-методологик манба сифатида баҳоланади.

Калит сўзлар: Ислом тафсири, Табарий, Жомий ал-баян, тафаккур, Қуръон, тафсир методологияси, ривоят, ақлий далил, исломий фикр.

Кириш

Ислом тафсир илми мусулмон илмий тафаккурининг энг муҳим йўналишларидан бири бўлиб, Қуръони карим оятларининг мазмун-моҳиятини очиб бериш, уларни мусулмон умматига тўғри етказиш ҳамда диний-маънавий ҳаётда қўллашни мақсад қилади. Ушбу илмий мерос ичида IX–X асрларда яшаб ижод қилган машҳур муфассир ва тарихчи олим Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарий (ваф. 923)нинг “Жомий ал-баян ан таъвил оя ал-Қуръон” асари алоҳида ўрин эгаллайди. Бу тафсир ислом илмларининг ривожига бурилиш ясаган, Қуръон тафсири методологиясининг асосий манбаларидан бири сифатида эътироф этилади (Wheeler, 2006).

Ибн Жарир Табарий тафсирида Қуръон оятларини изоҳлашда нафақат ривоятларга, балки ақл ва тафаккурга таяниш зарурлигини ҳам қайд этади. Айниқса, тафаккурга чорловчи оятларнинг шарҳига алоҳида эътибор қаратган. Чунки Қуръони каримда бир неча маротаба инсонни тафаккур қилиш, иътибор бериш, таъаққул этиш ва ибрат олишга ундаувчи оятлар келади. Ушбу оятлар нафақат ақида ва тафсир илмлари, балки фалсафа, мантик, ижтимоий тафаккур ҳамда илмий изланишларнинг ривожига ҳам катта таъсир кўрсатган (Rahman, 1982).

Бугунги кунда Қуръон оятларини тафаккур нуқтаи назаридан шарҳлаш масаласи нафақат илоҳий илмлар, балки замонавий илмий тадқиқотлар учун ҳам долзарбдир. Чунки инсоният илм-фан тараққиёти жараёнида тафаккурга асосланган ёндашувни муқаддас матнларда ҳам излашга ҳаракат қилмоқда. Табарий тафсири ана шундай ёндашувнинг тарихий асосларини ўзида мужассам этгани боис, у Қуръони каримни тафаккур манбаи сифатида талқин этишда ўзига хос методологик манба бўлиб хизмат қилади (Peters, 1990).

Шу боис мазкур мақолада Ибн Жарир Табарийнинг тафаккурга чорловчи оятлар шарҳида қўллаган далиллари, унинг тафсир методологияси ҳамда Қуръони каримнинг инсон тафаккурини рағбатлантиришдаги ўрни илмий жиҳатдан таҳлил қилинади. Ушбу мавзунини ўрганиш Қуръони карим талқинида тафаккур ва мантиқий ёндашувнинг қадимий манбалардаги илдизларини аниқлаш, шунингдек, бугунги кунда тафсиршунослик ва Қуръон тадқиқотларида замонавий методологиялар билан уйғунликда қўллаш имконини беради.

Усул ва манбалар

Мақолада асосий манба сифатида Ибн Жарир ат-Табарийнинг «Жомеъ ал-баян» асари танланган (ат-Табарий, 2001). Шу билан бирга, замонавий тадқиқотчиларнинг Қуръон тафсири ва Табарий методологиясига оид асарлари таҳлил қилинди (Аюби, 1991; Заркши, 1980).

Натижалар

Ибн Жарир Табарий тафаккурга чорловчи оятларни изоҳлашда қуйидаги далилларга асосланган:

Қуръон оятлари билан оятни изоҳлаш

Табарий кўп ҳолларда бир оятни бошқа оят билан тафсир қилади. Масалан, тафаккурга чорловчи оятлар (Оли Имрон 3:190–191) изоҳида у тавҳид ва қудрат ҳақидаги бошқа оятларни ҳам келтиради.

1. Ҳадис ва саҳоба-тобеин ривоятлари.

У тафсирда набавий ҳадисларга таянади, шунингдек, саҳобалар ва тобеинлардан келган изоҳларни келтиради. Бу усул орқали тафсирнинг суннат билан боғлиқлиги таъминланади (ат-Табарий, 2001, т. 6, б. 321).

2. Луғат ва араб адабиёти.

Табарий луғат шарҳларига алоҳида аҳамият қилади. Масалан, “тафаккур” сўзининг маъно жиҳатдан “фикр юритиш, ибрат олиш” маъноларини тилшунослардан келтириб изоҳлайди.

3. Ақлий ва мантиқий далиллар.

У оятлардаги даъватни инсон онги ва мантиқи билан уйғун тарзда талқин қилади. Масалан, коинотдаги яратилганлик ва тартиб ҳақидаги далиллар инсонни Аллоҳ ягона эканини англашга чорлайди (ат-Табарий, 2001, т. 3, б. 456).

Табарийнинг тафаккурга чорловчи оятлар тафсири унинг тафсир методологиясидаги урта асосий устунни кўрсатади:

1. ваҳийга суянганлик,
2. ривоятларга таянганлик,
3. ақл ва мантикий мулоҳазаларни қўллаш.

Бу жиҳатлар унинг асарини на фақат диний, балки илмий-фикрий манба сифатида ҳам аҳамиятли қилади. Замонавий тадқиқотчилар ҳам Табарийнинг услуби кейинги муфассирлар учун асосий йўлбошчи бўлганини таъкидлайдилар (Аюби, 1991).

Хулоса

Ибн Жарир Табарий тафаккурга чорловчи оятларни изоҳлашда Қуръон, суннат, саҳоба ва тобеин ривоятлари, луғат, шунингдек, ақлий далилларга таянган. Унинг тафсири ислом тафаккури ва илм-фан уйғунлигини намоён этувчи муҳим манба ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ат-Табарий, Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир. (2001). Жомий ал-баян ан таъвил оя ал-Қуръон. Таҳқиқ: Аҳмад Муҳаммад Шокир. Қоҳира: Дар ал-Маориф.
2. Ат-Табарий, Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир. (1992). Таърих ар-русул ва-л-мулуқ (Табарий тарихи). Байрут: Дар ал-Кутуб ал-Илмия.
3. Ибн Касир, Исмоил ибн Умар. (1998). Тафсир ал-Қуръон ал-Азим. Байрут: Дар ал-Маориф.
4. Ас-Суютӣ, Жалолиддин. (2003). Ал-Итқон фи улум ал-Қуръон. Қоҳира: Дар ал-Ҳадис.
5. Rahman, F. (1982). Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition. Chicago: University of Chicago Press.
6. Peters, F. E. (1990). A Reader on Classical Islam. Princeton: Princeton University Press.
7. Wheeler, B. M. (2006). Approaches to the Qur'an. London & New York: Routledge.
8. Goldziher, I. (1971). Introduction to Islamic Theology and Law. Princeton: Princeton University Press.
9. Abdel Haleem, M. A. S. (1999). Understanding the Qur'an: Themes and Style. London: I. B. Tauris.
10. Hasan, S. (2008). History of Qur'anic Exegesis: From Tabari to Ibn Kathir. Lahore: Islamic Book Foundation.
11. Rosenthal, F. (1996). The Classical Heritage in Islam. London: Routledge.
12. Зоҳидов, А. (2010). Қуръон ва тафсиршунослик масалалари. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси нашриёти.
13. Хамидов, Ш. (2015). Ислом тафсир илми тарихи ва методологияси. Тошкент: Имом Бухорий халқаро маркази.